

Nd.

100. Frumvarp til laga

[97. mál]

um mörkun byggðastefnu og gerð byggðapróunaráætlana.

Flm.: Sighvatur Björgvinsson, Árni Gunnarsson, Benedikt Gröndal,
Jóhanna Sigurðardóttir, Karvel Pálmason, Magnús H. Magnússon, Vilmundur Gylfason.

I. KAFLI

Um byggðapróunaráætlun.

1. gr.

Félagsmálaráðherra skal annað hvert ár leggja fyrir sameinað Alþingi tillögu til þingsályktunar um byggðapróunaráætlun, þar sem marka skal byggðastefnu til næstu fjögurra ára. Skal áætlunin annars vegar gera grein fyrir framkvæmdum og viðfangsefnum, sem fyrirhuguð eru í áætluninni, en hins vegar fjárflokkun vegna þeirra.

Byggðapróunaráætlun öðlast gildi þegar Alþingi hefur samþykkt hana og afgreitt fjárveitingar til framkvæmda samkvæmt henni á fjárlögum.

Þegar byggðapróunaráætlun hefur gilt í tvö ár, skal samin ný áætlun fyrir fjögur næstu ár.

2. gr.

Í byggðapróunaráætlun skal fjármagni því, sem Alþingi veitir í því skyni, ráðstafað til einstakra viðfangsefna og verkefna samkvæmt fyrirframgerðum áætlunum, svo og almennra og sérhæfðra lánveitinga.

Ráðstöfun fjármagns samkvæmt byggðapróunaráætlun getur ýmist verið:

- a) í formi beinna styrkja og óafturkræfra framlaga,
- b) í formi vaxtalausra lána til allt að tveggja ára,
- c) í formi almennra lánveitinga.

Byggðapróunaráætlun skal skipt í tvo höfuðþætti:

1. Tiltækin viðfangsefni eða framkvæmdir samkvæmt fyrirframgerðum áætlunum, sem fé er veitt til í því skyni að efla atvinnulíf, styrkja búsetu, auka þjónustu, efla menningarlíf og bæta félagslega aðbúð í því skyni að treysta byggð.

2. Flokka viðfangsefna og eðli fjárhagsfyrirgreiðslu og skal þá stjórn Byggðastofnunar ríkisins, sbr. 2. kafla laga þessara, taka ákvarðanir um einstök viðfangsefni.

3. gr.

Við val á áætlunarsvæðum og verkefnum skulu þau byggðarlög og landssvæði hafa forgang, þar sem svo háttar sem hér segir:

1. Fólksfækkun hefur átt sér stað eða fólksfjölgun er verulega undir landsmeðaltali.
2. Við umtalsvert árstíðabundið eða varanlegt atvinnuleysi er að fást.
3. Félagsleg aðbúð, svo sem í menntamálum, heilbrigðismálum o. fl., samrýmist ekki kröfum í lögum og reglugerðum eða er lakari en almennt gerist í landinu.
4. Umtalsverðum samskiptaerfiðleikum er fyrir að fara umfram það sem almennt gerist, t. d. samgönguleg einangrun, óviðunandi símaþjónusta og annað sambandsleysi við nálæg byggðarlög og umheiminn.
5. Aðrar aðstæður, svo sem mjög lágur atvinnutekjur, sem talist geta óæskilegar og óeðlilegar og valda því, að byggð er talin vera í hættu.

II. KAFLI

Um byggðastofnun ríkisins.

4. gr.

Byggðastofnun ríkisins semur tillögu til þingsályktunar um byggðapróunaráætlun samkv. 1. gr. og hefur með höndum eftirlit með framkvæmd slíkra áætlana eftir afgreiðslu Alþingis.

Stofnunin starfar í tveimur deildum, áætlunardeild og lánadeild.

Byggðastofnun ríkisins heyrir undir félagsmálaráðherra.

5. gr.

Stjórn Byggðastofnunar ríkisins skal skipuð 7 mönnum og jafnmörgum varamönnum, sem kjósa skal hlutfallskosningu í sameinuðu Alþingi að afstöðnum alþingiskosningum. Stjórnin kys sér formann og varaformann til eins árs í senn. Formaður stjórnarinnar boðar hana til fundar. Á fundi ræður afl atkvæða. Ráðherra ákveður þóknun stjórnarinnar og setur nánari ákvæði um starfsemi hennar og starfssvið í reglugerð.

6. gr.

Dagleg stjórn Byggðastofnunar ríkisins er í höndum forstjóra, sem félagsmálaráðherra skipar að fenginni tillögu stjórnar stofnunarinnar. Forstjóri ræður framkvæmdastjóra áætlunardeildar og lánadeildar, að fenginni tillögu stjórnar. Forstjóri stofnunarinnar ræður annað starfsfólk hennar að fengnum tillögum framkvæmdastjóra deilda.

III. KAFLI

Um áætlunardeild.

7. gr.

Áætlunardeild gerir áætlanir um þróun byggða og atvinnulífs og undirbýr tillögugerð Byggðastofnunar ríkisins að byggðapróunaráætlun í samvinnu við stjórn stofnunarinnar og að höfðu samráði og samstarfi við sveitarfélög og landshlutasamtök.

Deildin fjallar einnig um áhrif opinberra aðgerða á byggðapróun og gerir tillögur til úrbóta, ef þörf krefur.

Þá er deildinni heimilt, að fengnu samþykki stjórnar stofnunarinnar, að greiða eða taka þátt í kostnaði við áætlunarverkefni, sem unnin eru á vegum sveitarfélaga. Jafnframt er áætlunardeild heimilt að fengnu samþykki stjórnar stofnunarinnar að greiða landshlutasamtökum sveitarfélaga fjárstyrk til gerðar áætlana fyrir viðkomandi landshluta í samvinnu við deildina, enda sé skilað árlegri skýrslu til stjórnar Byggðastofnunar ríkisins um þá starfsemi.

Deildin hefur eftirlit með framkvæmd byggðapróunaráætlana að því marki, sem stjórn Byggðastofnunar ríkisins og Alþingi fela henni.

IV. KAFLI

Um lánadeild.

8. gr.

Lánadeild hefur með höndum starfrækslu Byggðasjóðs samkvæmt ákvæði V. kafla laga þessara.

9. gr.

Lánadeild annast rannsóknir á arðsemi og þjóðhagslegu gildi þeirra verkefna sem tillaga er gerð um að fé sé veitt til á byggðapróunaráætlun. Tillögugerð um slík verkefni skal ávallt fylgja mat lánadeildar á þeim.

Með sama hætti annast lánadeild mat á einstökum lánsúmsóknum, sem berast Byggðasjóði, og er óheimilt að veita lán úr sjóðnum nema slíkt mat hafi farið fram.

Lánadeild ber jafnframt að tryggja með samningum við aðra fjárfestingarlánasjóði og lánastofnanir, að nægileg stofnlán fái til verkefna og að eðlileg rekstrarfyrirgreiðsla fái hjá viðskiptabanka.

10. gr.

Lánadeild hefur vörslu og bókhald Byggðasjóðs og annarra þeirra sjóða, sem á hverjum tíma eru í umsjá Byggðastofnunar ríkisins, afgreiðir lánsfé og sér um innheimtu.

Handbært fé Byggðasjóðs skal geyma á sérstökum reikningi í Seðlabanka Íslands.

Árlega skal birta skrá yfir lánveitingar á vegum lánadeildar.

11. gr.

Stjórn Byggðastofnunar ríkisins skal leita eftir samningum við stjórnir annarra lána-sjóða svo og lífeyrissjóða og tryggingarfélagana um samvinnu þessara stjórna og félaga við stofnunina varðandi lánveitingar.

V. KAFLI

Um Byggðasjóð.

12. gr.

Byggðasjóður er eign ríkisins og starfar sem hluti af Byggðastofnun ríkisins og lýtur sömu stjórn, sbr. 5. gr. þessara laga.

13. gr.

Byggðasjóður tekur við stofnfé samnefnds sjóðs samkvæmt lögum nr. 96 frá 1976 og öðrum eignum hans og skuldbindingum eins og þær eru 1. janúar 1983.

14. gr.

Tekjur Byggðasjóðs eru:

1. Eignir samnefnds sjóðs samkvæmt lögum nr. 97 frá 1976.
2. Framlag úr ríkissjóði eins og það er ákveðið á fjárlögum hverju sinni.
3. Hluti Byggðasjóðs af tekjum af orkusölu til orkufreks iðnaðar og af slíkri iðnaðarframleiðslu eins og hann verður ákveðinn í sérstökum lögum og samningum hverju sinni.
4. Vaxtatekjur.

15. gr.

Hlutverk Byggðasjóðs er að efla byggð, treysta atvinnulíf og bæta aðstöðu til búsetu í einstökum landshlutum, sem eiga við búsetuvandamál að stríða. Þessu hlutverki sinnir sjóðurinn með því að taka við því fjármagni, sem fengið er sjóðnum á ári hverju á fjárlögum og á annan hátt, og ráðstafa því með framlögum og lánveitingum eins og ákveðið er af Alþingi í byggðapróunaráætlun samkvæmt lögum þessum.

Pá skal sjóðurinn aðstoða við breytingu á atvinnu- og búskaparháttum þar sem slíkra breytinga er óskað og þær stuðla ótvírátt að lífskjarabótum.

Einnig er sjóðnum heimilt að greiða fyrir búsetuskiptum fólks, sem óskar að flytjast

búferlum frá bújörðum, sem eru mjög einangraðar, búseta getur hvorki talist lífvænleg á né vænleg til frambúðar og hafa aðeins upp á léleg lífskjör að bjóða.

16. gr.

Ráðstöfunarfé Byggðasjóðs skal verja í samræmi við byggðaþróunaráætlun með þessum hætti eins og ráð er fyrir gert í áætluninni:

1. Til beinna styrkja og óafturkræfra framlaga.
2. Til vaxtalausra lánveitinga til allt að tveggja ára.
3. Til almennra lánveitinga.

17. gr.

Stjórn Byggðastofnunar ríkisins tekur ákvarðanir um einstakar fjárveitingar og lánveitingar úr Byggðasjóði innan ramma byggðaþróunaráætlunar. Stjórnin kveður á um tryggingar fyrir lánveitingum og um afborgunarskilmála að öðru leyti en því sem ákveðið kann að vera í byggðaþróunaráætlun hverju sinni.

Stjórnin ákveður einnig vaxtakjör almennra lánveitinga sjóðsins, en þó þannig, að lán séu ávallt að fullu verðtryggð.

VI. KAFLI

Ýmis ákvæði.

18. gr.

Hlutaðeigandi aðilum er skylt að veita Byggðastofnun ríkisins allar upplýsingar, sem hún þarf á að halda vegna skýrslugerða og annarra starfa. Nýtur hún í þessu efni sömu réttinda og Hagstofa Íslands og sömu viðurlög liggja við ef út af er brugðið.

19. gr.

Byggðasjóður greiðir allan kostnað af starfsemi Byggðastofnunar ríkisins.

20. gr.

Sameinað Alþingi kýs tvo endurskoðendur til að endurskoða reikninga Byggðastofnunar ríkisins, Byggðasjóðs og annarra þeirra sjóða, sem stofnuninni kann að vera falin umsjá með.

Ársreikningar skulu að lokinni endurskoðun lagðir fyrir stjórn Byggðastofnunar ríkisins til staðfestingar.

21. gr.

Lög þessi öðlast gildi 1. janúar 1983 og frá og með þeim tíma falla úr gildi lög nr. 97 frá 1976, svo og önnur lög og lagaákvæði sem brjóta kunna í bága við lög þessi.

Greinargerð.

Með frumvarpi þessu er gerð tillaga um að svokölluð byggðastefna sé skilgreind sem tiltekið viðfangsefni, Alþingi marki slíka stefnu með samþykkt á áætlun um framkvæmd hennar, hliðstætt því er Alþingi samþykkir framkvæmdaáætlun í vegamálum, og sjái jafnframt fyrir nauðsynlegu fjármagni til framkvæmda. Þannig verði í fyrsta lagi mörkuð raunveruleg byggðastefna af stjórnvöldum til ákveðins tíma í senn, ákveðið hvaða áætlunarverkefni unnin verða í samræmi við þá stefnumörkun hverju sinni og fjárúttegun gerist samhliða þeirri afgreiðslu. Verða þannig tengd saman viðfangsefni áætlunargerðar í byggðamálum og fjárúttegun til þeirra viðfangsefna, en vöntun á því — auk skorts á að skilgreina hvað byggða-

stefna í rauninni er og hvernig hún skuli framkvæmd — hefur verið löstur á afskiptum Alþingis og stjórnvalda af byggðamálum í landinu. Frumvarpið gerir tillögu um, hvernig Alþingi skuli standa að mörkun byggðastefnu hverju sinni, hvernig áætlanir í byggðamálum verði undirbúnar og unnar, hvaða viðmiðanir skuli nota til þess að raða slíkum viðfangsefnum í forgangs röð og hvernig að fjármögnun þeirra skuli staðið. Þá gerir frv. einnig ráð fyrir því, að kommissarakerfið í stjórnun Framkvæmdastofnunar ríkisins skuli afnumið, ýmsir aðrir stjórnunar- og framkvæmdagallar, sem komið hafa fram á starfi stofnunarinnar, verði sniðnir af og henni jafnframt breytt í raunverulega byggðastofnun, sem hafi byggðamál og áætlunargerð í því sambandi einvörðungu að viðfangsefni. Nánar er breytingum og áhrifum frv. lýst síðar í grg. og í athugasemdum við einstakar greinar frumvarpsins.

Búseta og lífskjör.

Búseta ræður miklu um lífskjör fólks. Af þessu leiðir, að í mörgum löndum hefur áhugi aukist á því að eyða svæðisbundnum ójöfnumi, og koma þar til ýmsar ástæður. Augljós hættu er á að hann dragi á eftir sér ágreining og átök. Misréttið leiðir oft til fólksflotta frá fátækari svæðum til ríkari, og eykur það gjarnan vanda þeirra sem eftir sitja og veldur erfiðleikum hjá þeim sem við taka. Þá stríðir slíkur ójöfnuður gegn réttlætistilfinningu flestra.

Margar ríkisstjórnir hafa gripið í taumana til að vinna gegn þessari þróun og stuðla að jafnvægi í byggð lands sinna. Svipaðra tilhneiginga verður vart á alþjóðlegum vettvangi þótt í mun minna mæli sé.

Til viðbótar þeim röksemdum, sem þegar hafa verið færðar fyrir opinberum aðgerðum í byggðamálum, má nefna að á þeim svæðum, sem lakar eru sett, er oft að finna dýrmæta framleiðsluþætti í formi fjárfestingar, náttúruauðlinda og mannafla. Reynslan hefur sýnt að markaðsöflin ein duga ekki til að efla byggðapróun. Oft þarf að líta til sjónarmiða, sem þau taka ekki tillit til, svo sem félagslegs kostnaðar, langtíma arðsemi og heildaráhrifa á efnahagslíf. Væru markaðsöflin ein að verki og þessir þættir ekki metnir að verðleikum mundi draga úr hagvexti er stundir liðu fram.

Sú gamla kenning, að markaðsöflin skapi sjálfkrafa jafnvægi í byggðapróun, þar sem fjármagnið leiti þangað sem vinnuaflið er ódýrast, hefur reynst röng. Þannig hefur komið í ljós að framleiðsluþættirnir eru ekki eins hreyfanlegir og áður var talið. Fólk er oft tregt til að skipta um búsetu jafnvel þótt betri kjör bjóðist annars staðar, og fjármagnið er oft staðbundið, t. d. í fasteignum. Sýnt hefur verið fram á að lífskjör á svæði, sem forskot hefur í hagvexti, halda áfram að batna án þess að til komi sérstakur auðlindagrundvöllur. Þess má geta, að vöxtur margra stórborga hefur fyrst og fremst byggst á stjórnsýslu og þjónustu.

Markaðsöflin ein tryggja því ekki að náttúruauðlindir, fjármunir og mannafla nýtist svo sem best væri. Þess vegna er gripið til byggðastefnu og getur hún þannig haft mikla efnahagslega þýðingu. Hitt er ljóst, að miklu skiptir að byggðastefnan sé ljós og skynsamlega með fé farið til að ná settum markmiðum.

Byggðastefna á Norðurlöndum.

Fyrst fór að bera á viðleitni til stefnumörkunar í byggðamálum á árunum eftir seinni heimsstyrjöld. Riðu Norðurlönd hér á vaðið, einkum Noregur, Svíþjóð og Finnland, en þessi lönd hafa stór dreifbyggð landssvæði. Þarf varla að taka fram að jafnaðarmenn höfðu hér forustuna. Þessi viðleitni fór hægt af stað, en varð brátt markvissari.

Í upphafi fólst byggðastefna í þessum löndum einkum í því að styðja atvinnulíf á svæðum, sem höfðu orðið fyrir samdrætti og fólksflotta. Tíðum var aðstoðinni beint til einstakra vaxtarkjarna innan svæðanna, sem hafði í för með sér að þjappa saman fólki og fjármunum. Vegna pólitísku ágreinings komst vaxtarkjarnastefnan þó aldrei að fullu til framkvæmda.

Síðar hefur byggðastefna á Norðurlöndum náð til fleiri þátta og er nú látin ná til

umhverfis og almennra lífsskilyrða auk atvinnu og þjónustu. Menn einblína ekki lengur á hvar kostur gefst á atvinnu. Bygðastefnan er hluti velferðarstefnu, sem miðar að því, að fólk á öllum landssvæðum búi við sambærilega atvinnumöguleika og þjónustu, bæði hins opinbera og einkaaðila, og lifi í góðu umhverfi. Í samræmi við þetta hefur áhersla á vaxtarkjarna-
stefnunni minnkað og henni ætlað einkum að auka öryggi og fjölbreytni í atvinnu og þjónustu, þar sem þess er þörf.

Gerð byggðaáætlana fer fram með mismunandi hætti á Norðurlöndum, en viðfangsefni eru í helstu atriðum hin sömu. Má þar nefna könnun mannfjölda, atvinnulífs og þjónustu, viðfangsefni hins opinbera og náttúruauðlindir.

Bygðastefna á Íslandi.

Opinber afskipti af atvinnumálum eru gömul á Íslandi, en urðu veruleg fyrst á kreppuár-
unum upp úr 1930. Þeirrar skoðunar, að ríkinu beri að hafa afskipti af byggðapróun, gætir hins vegar ekki að ráði fyrr en um 1950. Komu um það leyti fram á Alþingi ýmsar tillögur um aðgerðir ríkisins til atvinnujöfnunar. Má þar m. a. nefna frumvarp Alþýðuflokksmanna um ríkisútgerð togara. Bygðasjónarmið komu mjög fram í umræðu um sjávarútvegsmál á þessum tíma, en atvinnuleysi var landlægt á mörgum þéttbýlisstöðum við sjávarsíðuna. Alþýðuflokksmenn lögðu áherslu á breytingu á útgerðarháttum þjóðarinnar í þá veru, að keyptir yrðu togargar minni en nýsköpunartogarar til veiða á heimamiðum er lagt gætu upp aflla með fárra daga fresti, en nýsköpunartogararnir hentuðu illa til slíks, enda var afli þeirra að mestu fluttur óverkaður á markað erlendis.

Árið 1953 tók til starfa Framkvæmdabanki Íslands, sem hafði það meginhlutverk að ráðstafa fé Marshallaðstoðar. Varði hann tölverðu fé til uppbyggingar úti um land þar sem erfiðleikar voru miklir. Sama ár hófst beinn stuðningur ríkisins við atvinnulíf úti um land með fjárveitingum á fjárlögum. Árið 1957 voru keyptir allmargir togargar og smærri fiskiskip, sem seld voru með hagkvæmum kjörum og fóru einkum til staða þar sem atvinnuþörfin var mest. Allan þennan áratug áttu sér stað á Alþingi miklar umræður og tillögugerð um byggðamálefni, einkum í tengslum við atvinnumál.

Á Alþingi 1962 voru samþykkt lög um Atvinnubótasjóð, sem stuðla átti að jafnvægi í atvinnu og byggð í landinu og hagnýtingu góðra framleiðsluskilyrða. Starfaði sá sjóður til 1966 er hann var lagður niður og Atvinnujöfnunarsjóður stofnaður.

Fjölmargar tillögur voru fluttar á Alþingi á þessum árum, sem ætlað var að stuðla að jafnvægi í byggð landsins. Lutu sumar þeirra að gerð framkvæmdaáætlana fyrir einstaka landshluta. Þannig voru t. d. fengnir til norskir sérfræðingar, sem könnuðu byggðamál á Vestfjörðum, samkvæmt þingsályktun. Niðurstaða þeirra er athyglisverð enn í dag. Kom þar m. a. fram að tekjur manna á Vestfjörðum væru ekki lægri en annars staðar á landinu og atvinnuleysi óverulegt. Ástæður fyrir brottflutningi fólks þaðan væru einkum tvær: Vestfirðir gætu ekki boðið þá þjónustu og almenn þægindi, sem þéttbýli eitt hefði upp á að bjóða, og í annan stað ylli atvinnulíf því, að fólk teldi atvinnuöryggi og fjölbreytni í starfsvali lítið.

Lausnin á þessum vanda var talin sú að byggja upp byggðarkjarna, sem skapað gætu grundvöll fyrir betri þjónustu og fjölbreyttara atvinnulíf, jafnframt því sem samgöngur milli byggðarkjarna yrðu bættar.

Atvinnujöfnunarsjóður, sem áður var getið, tók til starfa á árinu 1966. Hlutverk hans var að veita fé til arðbærra framkvæmda, er fallnar væru til að stuðla að jafnvægi í byggð landsins. Atvinnujöfnunarsjóður hafði mun rýmri fjárhag en Atvinnubótasjóður hafði haft. Þá aðstoðaði Efnahagsstofnun sjóðsstjórnina við gerð áætlana og ráðstöfun fjár. Átti Efnahagsstofnun að stunda ýmsar hagrannsóknir sem lagðar skyldu til grundvallar starfsemi.

Atvinnujöfnunarsjóður starfaði til 1971, en það ár voru samþykkt lög um Framkvæmda-
stofnun ríkisins. Sett var á stofn áætlanaeild, er m. a. skyldi gera byggðaáætlanir, og Bygðas-
sjóður, sem tók við hlutverki Atvinnujöfnunarsjóðs. Á næstu þingum eftir að Framkvæmda-

stofnun var sett á fót voru samþykktar fjölmargar tillögur um byggðamál og áætlanagerð í því sambandi. Var mikið starf unnið bæði í Framkvæmdastofnun og á vegum aðila við áætlanir þessar. Þá var samþykkt á þinginu 1972—73 tillaga um nefnd er vinna skyldi tillögur um mótnun byggðastefnu. Er skemmst frá því að segja, að ekkert af áætlunum þessum hefur komist til framkvæmda og nefndin, er móta skyldi stefnuna, hefur enn ekki skilað álit.

Byggðapróun á Íslandi.

Þéttbýlismyndun komst ekki á skrið hér á landi fyrir en um síðustu aldamót. Próunin var hæg og jöfn fram undir seinni heimsstyrjöld, en þá hljóp mikill vöxtur í höfuðborgarsvæðið og Suðurnes, en byggðapróun staðnaði annars staðar. Þetta ástand hélst til 1970. Síðan þá hefur fólki fjölgað á þéttbýlisstöðum úti um land og jafnvel örur en á höfuðborgarsvæðinu, en áfram hefur fækkað í sveitum.

Sú mikla breyting, sem varð á byggðapróun upp úr 1970, á að miklu leyti rætur að rekja til hinna miklu skuttogarakaupa sem þá urðu. Sú fjárfesting, sem dreift var um landið, leiddi mjög fljótt til aukinnar atvinnu og tekna. Á þessum tíma voru Íslendingar að heimta yfirráð yfir landhelginni og skapaðist því svigrúm til aukins afla.

Þótt mikill árangur hafi náðst með þessum einföldu aðgerðum eru mikilvæg verkefni óunnin í byggðamálum. Einhæfni atvinnulífsins úti um land veldur því, að búast má við fyrirvaralitlum áföllum hvenær sem er. Mikið misræmi er í menntun, heilsugæslu, samgöngum, félagslegri þjónustu og grunngerð. Landbúnaðurinn á í miklum erfiðleikum og ekki öll kurl komin þar til grafar enn. Þá er ljóst að sjávarútvegur tekur ekki við þeim aukna mannafla sem kemur á vinnumarkaðinn á næstu árum. Síðast en ekki síst má geta þess, að byggða jafnvægi nú hefur verið keypt því verði, að fiskiskipastóllinn er of stór, og dregur það augljóslega úr arði þjóðarinnar af fiskveiðum og rýrir lífskjör.

Byggðastefna.

Eins og áður hefur verið rakið hafa aðgerðir í byggðamálum á Íslandi einkum beinst að atvinnumálum. En byggðastefna getur og þarf að ná til fleiri þátta, eins og t. d. umhverfismála, húsnæðismála, heilbrigðis- og menntamála, viðskipta og þjónustu, samgangna og grunngerðar, en með grunngerð er átt við gatnagerð, rafmagnslagnir, hitaveitu og vatnslagnir. Þá er mjög mikilvægt að menn greini milli almennrar stefnu í tilteknum málaflokki og byggðastefnu. Fjárfesting í útvegi í sjávarplássum Vestfjarða, þar sem sjávarútvegur er með blóma, kann að vera skynsamleg stefna í sjávarútvegsmálum, en það þarf ekki að vera byggðastefna. Stuðningur við þjónustu og nýiðnað á slíkum stöðum gæti verið sannari byggðastefna.

Þannig kemur byggðastefna til fyllingar öðrum aðgerðum og skipar þau rúm sem skilin hafa verið eftir að til þess að búsetuskilyrði í heild megi verða viðunandi.

Byggðastefna Alþýðuflokksins.

Í stefnuskrá Alþýðuflokksins segir svo um byggðastefnu:

„Alþýðuflokkurinn vill treysta byggðina í landinu með skipulagðri atvinnuuppbyggingu hvers landshluta.

Auka ber frumkvæði og sjálfstæði heimamanna í hverju héraði og landshluta.

Allir landsmenn, hvar sem þeir búa, eiga jafnan rétt til þjónustu ríkisvaldsins og skulu hafa jafnan aðgang að henni.

Alþýðuflokkurinn berst fyrir jafnri aðstöðu fólks, hvar sem það býr á landinu.

Skipulagslaus þróun byggðar á Íslandi hefur leitt og hlýtur að leiða til röskunar, sem er andstæð þjóðarhag og þjóðarvilja og leiðir til örðugleika yfir fjölda einstaklinga. Aðeins með áætlunarbúskap og forustu ríkisvaldsins verður byggðapróun beint á farsælar brautir.

Í hverjum landshluta er þörf fjölpætrar starfsemi ásamt frumframleiðslu. Fari svo, að afskekkt byggðarlög verði ekki varin eyðingu, þá á fólkið, sem þar hefur búið, rétt til aðstoðar af þjóðfélagsins hálfu.

Ákvörðunarvald í málum landshlutanna á sem mest að vera í höndum heimamanna, og þurfa þeir að finna hentuga verkaskiptingu milli núverandi sveitarfélaga og stærri eininga.

Sú þjónusta, sem kostuð er af ríkinu, svo sem skólamenntun, heilsugæsla og vegasamband, á að vera öllum jafnaðgengileg. Ríkisstofnunum á að dreifa um landið á hagkvæman og réttlátan hátt. Einnig er þörf áttaks til að veita íbúum allra byggðarlaga sem greiðastari aðgang að allri félagslegri og menningarlegri þjónustu.

Bygðastefna er jafnréttismál samtímans og eitt aðalviðfangsefni þess áætlunarbúskapar, sem Alþýðuflokkurinn vill koma á.“

Alþýðuflokkurinn leggur á það áherslu sem jafnaðarmannaflokkur, að bygðastefna verði aukin og eflin í samræmi við þau markmið, sem að ofan getur. Alþýðuflokkurinn vill gjörbreyta framkvæmd bygðastefnu og koma í veg fyrir afskipti pólitískra kommissara. Komið verði nýrri skipan á framkvæmd bygðastefnu. Meginatriði hennar eru þessi:

- * Alþingi marki bygðastefnu til nokkurra ára og veiti fé til hennar árlega.
- * Ráðherra beri ábyrgð á framkvæmd hennar.
- * Stefnuörkun og framkvæmd verði unnin í samráði við heimamenn og samtök þeirra.
- * Í stað Framkvæmdastofnunar ríkisins komi Bygðastofnun ríkisins sem eingöngu fari með bygðamál.
- * Bygðastefna verði framkvæmd eftir fjögurra ára áætlunum.

Núverandi skipulag.

Framkvæmdastofnun ríkisins og sú aðferð, sem notuð hefur verið við mörkun bygðastefnu til þessa, hafa sætt harðri gagnrýni. Meðal helstu gagnrýnisatriða eru:

1. Framkvæmdastofnun ríkisins hefur, auk bygðastefnuhlutverksins, verið ætlað að vera eins konar samræmingar- og eftirlitsaðili með fjárfestingarmálum í þjóðarbúskapnum. Auk þess að vera bygðastofnun var Framkvæmdastofnun ríkisins látin taka við hlutverki Framkvæmdabanka Íslands og með því að hafa stjórn Framkvæmdasjóds með höndum að gerast samræmingar-, stjórnunar- og eftirlitsaðili með fjárfestingarlánasjóðunum, afla þeim lánsfjár, stýra lánsfé til sjóðanna og gerast þannig opinber fjárfestingarstjórnunaraðili.

Af ýmsum ástæðum hefur Framkvæmdastofnun ríkisins í raun aldrei orðið sá fjárfestingarstjórnunaraðili sem henni var ætlað að vera, enda samrýmist slíkt hlutverk tæplega bygðastofnunarverkefni Framkvæmdastofnunar ríkisins, sem orðið hefur aðalhlutverk stofnunarinnar.

2. Mikil gagnrýni hefur komið fram á það skipulag í stjórn Framkvæmdastofnunar ríkisins, að auk þess að vera sett undir stjórn, sem kjörin er af Alþingi og eintómir alþingismenn hafa kjörist til, þá skuli stofnunin hafa verið sett undir stjórn pólitískra kommissara, sem nú eru tveir alþingismenn sem ráðnir voru á sínum tíma samkvæmt helmingaskiptareglu Sjálfstæðisflokksins og Framsóknarflokksins. Alþýðuflokkurinn hefur ávallt verið á móti þessu fyrirkomulagi, en viljað að bygðastofnun lyti framkvæmdastjórn forstjóra, sem fyrst og fremst væri embættismaður, eins og á sér stað um aðrar stofnanir ríkisins.

3. Bygðasjóður hefur í reynd orðið viðbótarlánasjóður stofnlánasjóðanna án þess að reynt hafi verið að setja almennar reglur um forgang bygðaverkefna með tilliti til atvinnuástands, einangrunar eða annarra atriða, sem hljóta að teljast nauðsynleg viðmiðun við mótun bygðastefnu.

4. Þar eð Bygðasjóður hefur þannig í reynd orðið almennur viðbótarlánasjóður til hefðbundinna stofnlána í öllum héruðum landsins utan höfuðborgarsvæðisins hefur hann vanrækt að lána fé til ýmissa mikilvægra bygðastefnuþátta til byggðarlaga, sem standa höllum fæti, svo sem til gatnagerðar, til húsnæðismála, til félagsmála, til þjónustumála o. fl.

5. Ekkert samband hefur verið milli áætlunargerða Framkvæmdastofnunar ríkisins í byggðamálum, sem unnar hafa verið annaðhvort að frumkvæði stofnunarinnar eða í framhaldi af þingsályktunum Alþingis, og fjármögnunar slíkra áætlana. Byggðaáætlanirnar hafa þannig í allt of ríkum mæli orðið innantóm pappírsgögn, þótt undantekningar séu á, þar eð fjármögnunarskuldbindingar hafa ekki fylgt áætlunargerðinni. Í þeim undantekningartilvikum, sem áætlunargerð og fjármagnsútvegur hafa fylgst að, hafa áætlanirnar hins vegar orðið til mikilla framfara og fyllilega sannað gildi sitt.

6. Raunveruleg byggðastefna, sem byggist á áætlunargerð um verkefnaval út frá forgangsviðmiðunum og fjármögnun þeirra verkefna, hefur aldrei verið mótuð, hvorki af Alþingi né af Framkvæmdastofnun ríkisins, heldur hefur stefnumótun í þeim efnum verið öll á reiki og raunar oftast hvorki hrá né soðin.

Ljóst er að sú gagnrýni á Framkvæmdastofnun ríkisins, sem að framan er getið, er að mörgu leyti á rökum reist þótt síður en svo sé þar með dregið úr því, að starfsemi stofnunarinnar og tilvist Bygðasjóðs hafi orðið atvinnulífi og íbúum landsbyggðarinnar til mikils gagns. Spurningin er, hvort það gagn geti ekki orðið meira með því að sníða af þá vankanta, sem lýst hefur verið.

Breytingar frumvarpsins.

Í frumvarpi þessu er m. a. tekið á öllum þessum gagnrýnisatriðum og tillaga gerð um breytingar. Nýskipan frumvarpsins gagnvart þeim atriðum, sem að framan voru nefnd og þótt hafa ljóður á starfsemi Framkvæmdastofnunar ríkisins, er sem hér segir:

1. Sá þáttur í starfsemi Framkvæmdastofnunar ríkisins, sem lýtur að stjórnun og eftirliti með fjárfestingarmálum almennt með umsjá stofnunarinnar á Framkvæmdasjóði er skv. frumvarpinu frá henni skilinn. Framkvæmdastofnun ríkisins er þar með gerð að hreinni byggðastofnun og heiti hennar breytt til samræmis við það.

Þingmenn Alþýðuflokksins munu síðar í vetur flytja frumvarp til laga um stjórnun fjárfestingarmála og samræmingu þeirra mála þar sem gerðar verða tillögur um skipulag og stjórnun þeirra mála og m. a. hvernig fara skuli með málefni þau, sem nú eru vistuð hjá Framkvæmdasjóði.

2. Frumvarpið gerir ráð fyrir því, að kommissarakerfið á stjórn Framkvæmdastofnunar ríkisins verði afnumið. Þess í stað verði stofnuninni ráðinn forstöðumaður sem sé fyrst og fremst embættismaður, en ekki stjórnáætlunarmaður eða fulltrúi ríkjandi þingmeirihluta.

Flutningsmenn telja eðlilegt, að stofnuninni sé kjörin eða skipuð stjórn þar sem veigamikill þáttur í starfsemi hennar er lánveitingar og annar fjárhagslegur stuðningur í samræmi við gerð byggðaáætlunar, sem Alþingi samþykkir, og ekki er æskilegt að forstjóri sé einn um að taka slíkar ákvarðanir og bera á þeim ábyrgð. Flutningsmenn gera tillögu um, að sú stjórn sé kjörin af Alþingi, en geta vel fallist á aðra tilhögun, t.d. þá, að stjórnin sé skipuð samkvæmt tilnefningum aðila sem hagsmuna eiga að gæta, svo sem Sambands ísl. sveitarfélaga, aðila vinnumarkaðarins, Atvinnuleysistryggingasjóðs og annarra slíkra aðila.

3. Frumvarpið gerir ráð fyrir því, að Bygðasjóður verði ekki lengur almennur viðbótarlánasjóður fjárfestingarlánasjóðanna, heldur verði honum fengin raunveruleg viðfangsefni í byggðamálum samkvæmt stefnumörkun Alþingis hverju sinni.

4. Með frumvarpinu er lagt til, að horfið verði frá þeirri viðmiðun um lán- og styrkveitingar Bygðasjóðs, að dregin sé lína á landakorti eins og gert hefur verið, innan hvernar Bygðasjóði sé ætlað að starfa og taka jafnt til allra án tillits til ástands í byggðamálum, en utan þeirrar landamerkjalinu hafi aðilar engan rétt. Þess í stað gerir frv. ráð fyrir að út frá ákveðnum viðmiðunum um atvinnutekjur, atvinnuástand og einangrun byggðarlaga verði viðfangsefnum Bygðasjóðs rætt í forgangsroð og að þau taki til ekki aðeins atvinnumála í þrengsta skilningi, svo sem öflunar atvinnutækja, heldur einnig til félagsmála, menningarmála, grunngerðar o. fl. Einnig er nýmæli í frv. að gert er ráð fyrir að Bygðasjóður veiti

aðstoð í þeim tilvikum, þegar fólk óskar sjálft eftir að flytjast brott frá mjög einangruðum bújörðum, þar sem byggð getur ekki talist vera lífvænleg eða til frambúðar, en oft hefur fólk undir slíkum kringumstæðum orðið að skilja eftir eitur sínar og ávöxt lífsstarfs án þess að fá nokkuð fyrir. Gerir frv. ráð fyrir því, að Bygðasjóður hafi heimild til að hlaupa undir bagga með fólki í slíkum tilvikum og hjálpa því til þess að taka búsetu á nýjum stað.

5. Þá gerir frv. ráð fyrir, að áætlunarstarf að byggðamálum og mörkun byggðastefnu verði samræmd fjárúttegunum þannig að Alþingi taki afstöðu um mörkun stefnunnar í afgreiðslu byggðaaætlunar, sem yrði hliðstæð afgreiðsla og er Alþingi afgreiðir vegáætlun, og taki jafnframt ákvarðanir um fjármögnun. Þar með eru tengsl sköpuð milli áætlunargerða og útvegúnar fjármagns og komið í veg fyrir að menn séu að gera innantómar samþykktir um gerð byggðaaætlana og að vinna slík verk, án þess að um raunhæf viðfangsefni sé að ræða, þar sem ekki er jafnframt séð fyrir fjármagni til framkvæmda.

6. Þá er í frv. gerð tillaga um, hverjar skuli vera viðmiðanir þær, sem nota skal til forgangsröðunar verkefna í byggðamálum, en slíkar viðmiðanir um röðun verkefna verða menn að hafa ef byggðastefna á að vera annað og meira en óljóst og innantómt slagorð.

Þá gerir frv. einnig ráð fyrir að skörp skil séu dregin á milli þeirrar fjárhagsaðstoðar Bygðasjóðs samkvæmt markaðri byggðastefnu Alþingis á hverjum tíma, sem í eðli sínu er styrkveiting, og þeirrar aðstoðar, sem er lánveiting. Gerir frv. ráð fyrir því, að raunverulegar lánveitingar Bygðasjóðs séu ávallt verðtryggðar, en stjórn sjóðsins ákveði lánskjör að öðru leyti. Niðurgreidd lán sjóðsins verða hins vegar afnumin, en þess í stað tekin upp bein framlög og styrkir til byggðapróunarverkefna, sé um verkefni að ræða, sem ekki eru talin geta staðið undir fjármagnskostnaði af raunverulegum lánveitingum.

Athugasemdir við einstakar greinar frumvarpsins.

Um 1. gr.

Í grein þessari er lagt til að Alþingi marki stefnu í byggðamálum með því að afgreiða tillögu til þingsályktunar um byggðapróunaráætlun til fjögurra ára í senn sem félagsmálaráðherra leggi annað hvert ár fyrir Alþingi. Geri áætlunin annars vegar grein fyrir framkvæmdum og viðfangsefnum, en hins vegar fjáröflun vegna þeirra. Verður þannig ávallt fyrir hendi framkvæmdaaætlun í byggðamálum í samræmi við byggðastefnu, sem Alþingi markar, en áætlunin verður endurkoðuð á tveggja ára fresti.

Er hér um sambærilega afgreiðslu að ræða og Alþingi gerir varðandi framkvæmdir í vegamálum.

Um 2. gr.

Ljóst er að byggðapróunaráætlun getur aldrei orðið jafntæmandi upptalning einstakra viðfangsefna niður í smæstu framkvæmdaatriði og t. d. framkvæmdaaætlun í vegamálum er. Gera verður ráð fyrir að svigrúm geti orðið til þess að takast á við byggðavanda, svo sem skyndilega atvinnuörðugleika, sem skapast á áætlunartímabilinu og ekki verða séðir fyrir. Þá verða einnig ýmis viðfangsefni í byggðamálum óhjákvæmilega þannig að þeir, sem með framkvæmdina fara, verða að geta haft nokkurt olnbogaráymi til þess að veita aðstoð með einhverjum hætti án þess að unnt sé að gera nákvæmlega ráð fyrir í byggðaaætlun hvernig það skuli gert.

Á hinn bóginn er mætaveið hægt í slíkri áætlunargerð, sem Alþingi afgreiddi til fjögurra ára í senn og endurskoðar á tveggja ára fresti, að afgreiða nokkuð nákvæmlega almennar áætlanir um framkvæmdir í byggðamálum. Svo dæmi sé tekið um slíkar áætlanir, sem hægt væri að afgreiða í byggðapróunaráætlun Alþingis, má nefna af áætlunarviðfangsefnum, sem unnin hafa verið, verkefni eins og Hólsfjallaáætlun, Inndjúpsáætlun, áætlun um framkvæmdir í

Árneshreppi og áætlanir um uppbyggingu atvinnulífs á ýmsum stöðum á landinu þar sem atvinnuerfiðleika hefur gætt og Framkvæmdastofnun ríkisins hefur haft afskipti af. Með þeim sama hætti mætti afgreiða nokkuð nákvæmlega framkvæmdaatriði í landshlutaáætlunum og í byggðaáætlunum einstakra byggðarlaga.

Eins og frumvarpið er úr garði gert gerir það ráð fyrir að þingsályktunartillaga um byggðaþróunaráætlun sinni viðfangsefnum af báðum togum: Annars vegar raunverulegum framkvæmdaáætlunum í byggðamálum, þar sem einstökum viðfangsefnum verður lýst, kostnaður við þau áætlaður og fjármagn útvegað sérstaklega merkt viðfangsefnum. Hins vegar að tiltekinn hluti af heildarfjármagni því, sem Alþingi ráðstafar til byggðamála, verði settur til hliðar til einstakra flokka viðfangsefna, sem ekki er hægt fyrir fram að gera áætlanir um, en stjórn Bygðastofnunar ríkisins tekur ákvarðanir um síðar með svipuðum hætti og nú á sér stað um stjórn Bygðasjóðs.

Í grein þessari er einnig ákveðið hvernig ráðstöfun fjármagns skv. byggðaþróunaráætluninni geti verið, þ. e. í formi beinna styrkja, vaxtalausra lána til allt að tveggja ára eða almennra lánveitinga. Síðar í frv. er ráð fyrir því gert, að stjórn Bygðastofnunar ríkisins (Bygðasjóðs) ákveði greiðslukjör útlána að öðru leyti en því, að lánin skuli ávallt vera verðtrygð.

Um 3. gr.

Lykilatriði í allri stefnumótun í byggðamálum er að menn reyni að koma sér saman um einhverjar viðmiðanir til þess að velja þau viðfangsefni, sem eigi að hafa forgang. Svo fremi það er ekki gert verður engin byggðastefna mörkuð.

Þessar viðmiðanir hafa aldrei verið valdar af íslenskum stjórnvöldum og hefur því orðið byggðastefna verið óskýrt hugtak og lánveitingar Bygðasjóðs frekar orðið almennar viðbótarlánveitingar, þar sem aðeins í mjög óverulegum mæli hefur verið tekið tillit til raunhæfra byggðarsjónarmiða. Þar hefur nánast orðið um sjálfvirkar lánveitingar að ræða, þar sem allir aðilar um mest allt Ísland hafa haft sama aðgang að viðbótarlánnum Bygðasjóðs án tillits til þeirra gjörólíku viðhorfa í byggðamálum, sem ríkja í byggðarlögum víðs vegar um landið. Í sumum byggðarlögum á starfssvæði Bygðasjóðs er atvinnulíf öflugt, mikil almenn velmegun og fólksfjölgun umfram meðallag, en á öðrum landssvæðum atvinnuerfiðleikar, tekjur langt undir meðaltali og einangrun mikil og fólksfækkun. Auðvitað er það engin byggðastefna að setja slík byggðarlög við sama borð og gert hefur verið í reynd út frá þeirri viðmiðun einni saman, að bæði séu þau utan höfuðborgarsvæðisins.

Eigi að marka raunhæfa byggðastefnu, sem hefur inntak og tilgang, verða menn að leita annarra leiða til þess að ræða viðfangsefnum í byggðamálum í forgangsrið og hverfa alfarið frá því kerfi, sem komist hefur á, að Bygðasjóður sé sjálfvirkur viðbótarlánasjóður fjárfestingarlánasjóðanna á öllum svæðum landsins utan höfuðborgarsvæðisins án tillits til byggðaástands að öðru leyti.

Flutningsmönnum er ljóst að mikið vandaverk er að velja slíkar viðmiðanir. Vandann verða menn þó að takast á við, ef byggðastefna á að öðlast einhvern tilgang. Í þessari grein eru lagðar til fimm viðmiðanir um röðun viðfangsefna í byggðamálum, þar sem horft verði sérstaklega til búsetuþróunar, atvinnumála, lágra atvinnutekna, óviðunandi félagslegrar aðbúðar, mikilla samskiptaerfiðleika og einangrunar, og til annarra aðstæðna sem stefna byggð í hættu.

Um 4. gr.

Í grein þessari er lagt til, að Framkvæmdastofnun ríkisins, sem nú heitir svo, verði alfarið gerð að Bygðastofnun, en sá þáttur í starfsemi stofnunarinnar, sem lýtur að yfirstjórn fjárfestingarmála í landinu, stýringu fjármagns til fjárfestingarlánasjóðanna og umsjá Framkvæmdasjóðs Íslands, verði frá henni skilinn. Munu þingmenn Alþýðuflokksins síðar í vetur flytja sérstakt lagafrumvarp um fyrirkomulag þeirra mála.

Í 4. gr. er lagt til, að Byggðastofnun ríkisins undirbúi tillögu til þingsályktunar um byggðapróunaráætlun samkv. 1. gr. og hafi með höndum framkvæmd á áætlunum þeim, sem Alþingi samþykkir.

Þá er lagt til, að stofnunin starfi í tveimur deildum, áætlunardeild og lánadeild, og Byggðastofnun ríkisins heyri undir félagsmálaráðuneytið, en Framkvæmdastofnun ríkisins fellur nú undir forsætisráðuneytið. Er þessi breyting eðlileg þar eð stofnuninni er skv. frv. breytt í hreina byggðastofnun.

Um 5. gr.

Í þessari grein er lagt til, að Alþingi kjósi stjórn Byggðastofnunar ríkisins, sem skipuð verði 7 mönnum og jafnmörgum varamönnum, með sama hætti og Alþingi kys nú stjórn Framkvæmdastofnunar ríkisins.

Í næstu grein á eftir er lagt til að svokallað kommissarakerfi á stjórn stofnunarinnar verði afnumið, og gæti mjög komið til greina að fylgja því endanlega eftir með því að breyta vali stjórnar t. d. á þann veg, að í staðinn fyrir, að Alþingi kjósi stjórn Byggðastofnunar ríkisins, verði hún skipuð fulltrúum, sem verði tilnefndir af fjárfestingarlánasjóðum, viðskiptabönkum, Sambandi ísl. sveitarfélaga, aðilum vinnumarkaðarins — einhverra eða allra þessara aðila. Þó er hætt við, verði það gert, að fljótlega tækist eitthvert samkomulag milli fulltrúa slíkra hagsmunaaðila um einhverja hlutfallsskiptingu á fé sjóðsins milli tiltekinna atvinnugreina til að mynda og almennar lánaveitingar Byggðasjóðs yrðu þar með meira og minna sjálfvirkar eins og nú er raunin. M. a. vegna þess ágalla er ekki lögð til í frumvarpi þessu sú skipan mála á stjórn Byggðastofnunar ríkisins, sem jafnframt er stjórn Byggðasjóðs, heldur gert ráð fyrir að Alþingi kjósi stjórnina áfram með sama hætti t. d. og Alþingi kys stjórnir annarra lánastofnana.

Þá er sú breyting gerð, frá núverandi skipan, að í frumvarpinu er lagt til, að stjórnin kjósi sjálf formann sinn í stað þess að ráðherra skipi hann eins og nú á sér stað. Er það gert m. a. til þess að tengsl stjórnar stofnunarinnar við handhafa framkvæmdavalds á hverjum tíma verði ekki eins sterk og nú er, þar sem stjórn Framkvæmdastofnunar ríkisins virðist telja sér skylt að fara eftir öllum beiðnum ríkisstjórnar um fjárveitingar og lánveitingar úr Byggðasjóði, þótt svo stjórnin sé sjálfstæð stofnun og kjörin af Alþingi, en ekki skipuð af ríkisstjórn.

Engu að síður mundi þingmeirihluti hverju sinni að sjálfsögðu geta tryggt sér meiri hluta í stjórn stofnunarinnar.

Um 6. gr.

Í grein þessari er lagt til, að núverandi kommissarakerfi á stjórn stofnunarinnar verði afnumið, en sami háttur hafður á um þau mál og á sér stað í öðrum ríkisstofnunum. Þannig verði dagleg stjórn Byggðastofnunar ríkisins í höndum forstjóra, sem ætlast er til að verði embættismaður og félagsmálaráðherra skipi að fenginni tillögu stjórnar stofnunarinnar. Forstjóri þessi ræður svo sjálfur framkvæmdastjóra áætlunardeildar og lánadeildar og annað starfslíð stofnunarinnar, að fenginni tillögu framkvæmdastjóra og stjórnar.

Um 7. gr.

Í grein þessari er lýst nokkrum verkefnum annarrar deildar Byggðastofnunar ríkisins, áætlunardeildar. Hún undirbýr tillögugerð stofnunarinnar að byggðapróunaráætlun, og er verkefni deildarinnar hliðstætt verkefni byggðadeildar við Framkvæmdastofnun ríkisins samkv. núgildandi skipan mála.

Þó er nýmæli í greininni, að lagt er fyrir áætlunardeild að hafa samráð og samstarf við sveitarfélög og samtök þeirra um gerð áætlunarverkefna, og einnig er deildinni heimilt að taka þátt í kostnaði við verkefni af því tagi sem unnin eru á vegum sveitarfélaganna sjálfra eða landshlutasamtaka þeirra.

Um 8. gr.

Grein þessi er hliðstæð sambærilegri grein um verkefni lánadeildar Framkvæmdastofnunarinnar í núgildandi lögum, nema hvað í frumvarpinu er gert ráð fyrir að lánadeild Bygðastofnunar ríkisins hafi aðeins með höndum starfrækslu Bygðasjóðs, en Framkvæmdasjóður verður fenginn öðrum aðilum, eins og tillaga verður gerð um í frumvarpi þingmanna Alþýðuflokksins, sem flutt verður síðar.

Um 9. gr.

Þessi grein er einnig hliðstæð sambærilegri grein um viðfangsefni lánadeildar varðandi rannsóknir á arðsemi og þjóðhagslegu gildi framkvæmda í gildandi lögum um Framkvæmdastofnun ríkisins.

Í greininni er þó hert á kröfum til þess, að slíkt mat á lánsumsóknnum hafi farið fram, og m. a. slegið föstu, að óheimilt sé að veita fé úr Bygðasjóði nema slíkt mat liggi fyrir.

Um 10. gr.

Greinin er hliðstæð sambærilegri grein í gildandi lögum.

Um 11. gr.

Greinin er hliðstæð sambærilegri grein í gildandi lögum.

Um 12. gr.

Greinin þarfnast ekki skýringa.

Um 13. gr.

Greinin þarfnast ekki skýringa.

Um 14. gr.

Í gildandi lögum eru ákvæði um, hvert framlag til Bygðasjóðs úr ríkissjóði skuli vera. Var upphaflega til þess ætlast, að framlag skyldi vera sem svaraði 2% af heildarútgjöldum ríkissjóðs. Við það fyrirheit hefur um margra ára skeið aldrei verið staðið. Fyrst var vikist hjá því með þeirri túlkun, að heildarráðstöfunarfé Bygðasjóðs næmi sem svaraði 2% af heildarútgjöldum ríkissjóðs: framlög, eigið fé og lántökur. Nú er einnig horfið frá því ráði og er framlagið raunar ákveðið við afgreiðslu fjárlaga hverju sinni án tillits til fyrirmæla laga um hvert það skuli vera. Þar með hefur lagabókstafurinn um sjálfvirk framlög úr ríkissjóði til Bygðasjóðs í rauninni verið felldur úr gildi.

Slíkt er á margan hátt skiljanlegt, því auðvitað á framlag þetta og önnur útgjöld ríkissjóðs að metast eftir aðstæðum hverju sinni. M. a. hlýtur það að eiga að fara eftir ástandi í atvinnu- og byggðamálum á hverju tímabili fyrir sig, þörfinni fyrir fjárveitingu í því skyni og getu ríkissjóðs í því sambandi. Óeðlilegt er, að framlög úr ríkissjóði til byggðaverkefna ráðist af öðrum og ólíkum þörfum og aðstæðum. Vel má vera að ríkissjóður ráðist í mjög útgjaldafrek og tímabundin viðfangsefni, svo sem varðandi framkvæmdir í orkumálum og iðnaðarmálum, þar sem mikið fé þarf að útvega og leggja fram á skömmum tíma. Þær aðstæður þurfa ekki að réttlæta að tilsvareandi sveiflur eigi að vera á framlögum ríkissjóðs til byggðaverkefna. Með sama hætti gæti verið að ríkisstjórn teldi rétt að draga mjög verulega úr útgjöldum ríkissjóðs, t. d. með því að létta sköttum af almenningi og atvinnuvegum til þess að treysta atvinnuástand og auka atvinnutekjur. Slíkt réttlætti á engan hátt samsvarandi samdrátt í framlögum ríkissjóðs til Bygðasjóðs og byggðamála, því aðstæður gætu þvert á móti verið þær, að nauðsynlegt væri vegna atvinnuástands að auka fremur en minnka fjárveitingar í því skyni. Það er því á engan hátt æskilegt, að fjárveitingar úr ríkissjóði til byggðapróunarverkefna ráðist af öðrum og óskyldum viðfangsefnum ríkissjóðs, enda hefur reynslan orðið sú, að hin sjálfvirku framlög

úr ríkissjóði til Bygðasjóðs eru ekki lengur virt. Lagt er til að sú staðreynd sé viðurkennd og framlag ríkissjóðs ákveðið á fjárlögum hverju sinni með tilliti til afgreiðslu Alþingis á byggðáþróunaráætlun.

Það skal þó tekið fram, að stefna flutningsmanna er sú, að þar sem náttúrugæði eins og orka fallvatna og djúphiti beri að skoða sem eign þjóðarheildarinnar, eigi við virkjun þeirra og nýtingu, t. d. til orkufreks iðnaðar, að ganga svo frá hnútunum, að þjóðarheildin geti notið ávaxtanna, en ekki aðeins þau byggðarlög og landsmenn, sem búa í næsta nágrenni við orkuverin og iðjuverin. Einn þáttur þess að tryggja, að landsmenn allir njóti góðs af slíkum framkvæmdum, er að sjá svo um að tekjur af orkusölu og starfrækslu orkufreks iðnaðar séu nýttar landsmönnum öllum til gagns, m. a. til þess að efla atvinnulíf og skapa ný atvinnutækifæri á fjarlægum stöðum. Er gert ráð fyrir því í frumvarpinu, að Bygðasjóður hafi sérstakar tekjur af slíkri nýtingu náttúruauðlinda í eign þjóðarheildarinnar og af starfrækslu orkufreks iðnaðar. Verður að setja sérstakar reglur um hvernig þetta skuli gert um hverja framkvæmd fyrir sig þar sem mjög ólíkar aðstæður geta verið milli einstakra framkvæmda og iðjuvera.

Um 15. gr.

Í grein þessari eru ákvæði um hlutverk Bygðasjóðs, sem verði að efla byggð, treysta atvinnulíf og bæta aðstöðu til búsetu í einstökum landshlutum, sem eiga við búsetuvandamál að stríða.

Meðal nýrra verkefna, sem sjóðnum eru fengin frá gildandi lögum, er að sjóðurinn aðstoði við breytingar á atvinnu- og búskaparháttum, ef slíkra breytinga er óskað og þær stuðla ótvírátt að lífskjarabótum. Sem dæmi um slík viðfangsefni má nefna nýjar búgreinar.

Þá er einnig nýmæli, sem lagt er til í greininni, að sjóðnum sé heimilt að greiða fyrir búsetuskiptum fólks, sem óskar að flytjast búferlum frá bújörðum, sem búa við mikla einangrun og léleg lífskjör og búseta er ekki talin lífvænleg á.

Um 16. gr.

Greinin þarfnast ekki skýringa.

Um 17. gr.

Greinin þarfnast ekki skýringa að öðru leyti en því, að bent er á, að í greininni er ráð fyrir því gert, að allar lánveitingar Bygðasjóðs ríkisins verði verðtryggðar og skýr greinarmunur verði gerður á lánveitingum annars vegar og styrkveitingum hins vegar.

Um 18. gr.

Greinin er hliðstæð sambærilegri grein í gildandi lögum.

Um 19. gr.

Greinin þarfnast ekki skýringa.

Um 20. gr.

Geinin er sambærileg hliðstæðri grein í gildandi lögum.

Um 21. gr.

Greinin þarfnast ekki skýringa.